

УДК 027.52(497.11 Осечина)“1924/1940“

doi: 10.19090/cit.2024.44.56-66
Прегледни рад

Прилог познавању рада Народне књижнице и читаонице у Осечини од 1924. до 1940. године: поводом стогодишњег јубилеја

Јелена Глушац
Историјски институт у Београду
jelena984@hotmail.com

Сажетак

Данашња Народна библиотека „Осечина“ у истоименој варошици једина је установа културе у тој општини која обавља библиотечко-информациону и издавачку делатност, као и друге културне делатности. Прве активности на пољу библиотекарства потичу из периода између два светска рата. У то време Осечина је била једна од општина Подгорског среза, чије је седиште било у Ваљевској Каменици, а који се од 1933. налазио у Дринској бановини. Рад Народне књижнице и читаонице у Осечини између 1924. и 1940. године биће сагледан на основу сачуване архивске грађе. Упоредном анализом података о раду других народних књижница и читаоница из истог среза у овом временском интервалу биће приказано место и улога Народне књижнице и читаонице у Осечини, као и сличности и разлике међу датим установама културе.

Кључне речи: Народна књижница и читаоница, Осечина, 1924–1940, Министарство просвете, Одсек за народно просвећивање, учитељ Будимир Николић, Горња Буковица, Оглађеновац, Миличаница

О потребама оснивања народних књижница и читаоница и њиховим правилима

Народне књижнице и читаонице су обављале библиотечко-информациону и издавачку делатност, а бавиле су се и различитим културно-просветним и забавним програмима. Министар просвете и црквених послова Краљевине Србије Љубомир Давидовић прописао је „Правила о народним књижница са читаоницама“ 19. октобра 1904. године.¹ У оквиру 27 чланова дефинисани су њихови циљеви, делатности и обавезе. Учитељи су имали задужење да раде на отварању књижница и читаоница за народ при свакој основној школи у земљи, јер се сматрало да би читајући добре књиге и новине после наставе ученици сачували од заборава оно што су у школи научили и своја знања проширили.² У том погледу, њихов основни задатак био је да просвећују, шире писменост и васпитавају народ, а испуњавао се читањем одабраних књига и листова. Према прописаним правилима, читаоци су могли да користе публикације бесплатно. Народне књижнице и читаонице биле су под надзором Одсека за народно просвећивање при Министарству просвете.³ Одсек се старао и о аналфабетским течајевима, предавањима за широке народне масе, подизању просветних домова, оснивању свих културно-просветних друштава и организовању пригодних представа и филмских пројекција. Такође, функционисао је као спона у кореспонденцији између књижница и других министарстава у Краљевини СХС/Југославији, уколико су се њихови послови тицали народног просвећивања.

¹ „Правила о народним књижницама са читаоницама“, *Просветни гласник* година XXV, број 2 (новембар 1904): 531–534.

² Исто: 530.

³ „Уредба о уређењу Министарства просвете“, *Просветни гласник* година XLV, број 8 (август 1929): 599–600.

Покрет народног просвећивања прилагођавао се друштвено-економском развоју прекинутом током Првог светског рата. По његовом завршетку уследило је оснивање нових народних књижница и читаоница, као део програма интелектуалне обнове и народног просвећивања у духу државног интереса и народног јединства. Поред њих, осниване су и јавне библиотеке. Говорећи о потреби за овим установама, Љубомир Протић, у тексту „Књижнице и читаонице за народ“ из 1921. године, истиче вишеструки значај њиховог васпитно-образовног карактера.⁴ По завршетку основне школе сваки појединац је своје васпитање и образовање настављао коришћењем добрих књига. Како су оне биле скупе и недоступне, најбоље решење било је отварање народних књижница и читаоница у сваком месту, при школи или црквеном дому. Најпозванији за овај посао били су учитељи и свештеници. Требало је да свака народна књижница и читаоница да поседује пажљиво одабрана дела и списе из народне књижевности, који су приступачни народу и усклађени са њиховим образовањем. То су књиге које обичан човек „може разумети, поучити се њима, забавити, уздићи и усавршити“.⁵ Предложено је да позајмица књига буде бесплатна.

На њихову улогу осврнуо се и министар просвете Стјепан Радић: „Жива реч је систематска допуна за смишљену очигледност онога што се прочитало“.⁶ Из тог разлога, наредба је гласила да су народне књижнице и читаонице у обавези да организују предавања корисна народу и да о томе редовно извештавају Одсек за народно просвећивање.

Правила из 1904. године важила су до 1920, када је Министарство просвете усвојило „Правила о оснивању народних књижница и читаоница“, која су допуњавана 1924. и 1931. године.⁷ По наређењу Министарства просвете, 1932. донет је нови распис у 12 тачака ради објашњења вођења администрације у народним књижницама и читаоницама.⁸

Године 1934. изашао је „Зборник расписа Министарства просвете о раду на народном просвећивању и правила народних књижница и читаоница“, који је приредио Милан Дукић.⁹ Са стојао се из 57 чланова груписаних у 12 одељака. Правила из зборника се односе на следеће: свака народна књижница и читаоница имају свој назив, дефинисане циљеве и задатке. Органи народних књижница и читаоница били су скупштина, управни и надзорни одбор. Доносили су одлуке о пословању, циљевима и задацима, набавкама, организовању манифестација, прикупљању прилога итд. Са свим државним властима комуникација се одвијала преко среског начелства. Народне књижнице и читаонице су се налазиле под надлежношћу Министарства просвете, којем су подносили редовне годишње извештаје. Они су обухватили опште податке о раду: радно време, број књига и часописа које књижница поседује; податке о њиховим набавкама и коришћењу; податке о броју чланова, организовању приредби, предавања и дискусија. Управници књижница су извештавали и о годишњем рачуну, где су представљани приходи и расходи, те имовно и новчано стање фонда на крају године. Министарство просвете је помагало књижнице и читаонице набавком књига или новчано, уколико су имале одобрена правила и редовно подносиле годишње извештаје. Оне су се финансирале из сопствених средстава – чланаринама и добровољним прилозима. Успешно пословање је у највећој мери зависило од ангажованости управе, као и од интересовања локалне заједнице.¹⁰

⁴ Љубомир Протић, „Књижнице и читаонице за народ“, *Просвећени гласник* година XXXVIII, број 6 (јун 1921): 321–326.

⁵ Исто: 322.

⁶ „Обласним и среским школским надзорницима“, *Просвећени гласник* година XLII, број 1 и 2 (1926): 13–14.

⁷ Биљана М. Ђурашиновић, „Народне књижнице и читаонице као облик јавног библиотекарства у Србији од 1918. до 1941. године“, *Читалиште* 31 (2017): 64.

⁸ „Краљевским банским управама за просветна одељења и школским надзорницима на подручју Управе града Београда“, *Просвећени гласник* година XLVIII, број 1 (јануар 1932): 139–141.

⁹ Архив Југославије (АЈ), фонд 66, Министарство просвете Краљевине Југославије, фасцикла 262, архивска јединица 504, (АЈ, 66-262-504), Зборник расписа Министарства просвете о раду на народном просвећивању и правила народних књижница и читаоница.

¹⁰ Ђурашиновић, Нав. дело: 63–64.

Глушац Ј. „Прилог познавању рада народне књижнице и читаонице у Осечини од 1924. до 1940“, 56–66

Даље, правила су уређивала административно пословање књижница. При оснивању нових књижница и читаоница, срески начелници су давали своје мишљење о њиховим оснивачима. Требало је да свака има штампил са називом установе, места, среза и бановине којима припада; сваки акт морао је да буде заведен у деловодни протокол. Задужени за оснивање књижница и читаоница били су учитељи и учитељице, који су касније постали и њихови запослени. Оцењивање учитељских активности у књижницама обављао је школски надзорник.¹¹ Једна од препорука Министарства просвете за успешнији рад народних књижница и читаоница односила се на организовање седељки, искључиво у њиховим просторијама, за све чланове и њихове госте, а у циљу просвећивања и здравственог и економског подизања народа. Правилници о раду народних књижница и читаоница које је доносило Министарство просвете важили су како за постојеће народне књижнице и читаонице, тако и за оне које се тек буду оснивале.

На територији Србије између два светска рата постојало је 1218 народних књижница и читаоница. Највише их је отворено између 1929. и 1935. године.¹²

Писменост и школство у Осечини у освит оснивања прве народне књижнице и читаонице

Варошица Осечина надомак Ваљева припада истоименој општини, која обухвата укупно 20 насеља. Први помени Осечине датирају из 16. века, из османских катастарских пописа.¹³ Најстарији познати податак у српским изворима потиче из *Поменика манастира Раче*.¹⁴ У првој половини 18. века помиње се у пописима насеља које је састављала Хабзбуршка монархија током управе територијом коју је освојила после рата против Османског царства (1716–1718).¹⁵ Осечина се помиње у неколико докумената српске провенијенције обједињених у извештају синђела Андреја Јоакимовића састављеног 1735. године за потребе београдско-карловачког митрополита Вићентија Јовановића.¹⁶ Од 1735. до првих деценија 19. века, у сачуваним изворима има веома мало података. Развој насеља може се пратити кроз пописе становништва од 1834. до 1931. године.¹⁷ Иако је број становника и кућа непрекидно растао, проценат писменог становништва био је изузетно низак, што се закључује из пописа који су укључивали категорију писмености и испитали је у сваком насељу. Слично стање било је и у Подгорском срезу. Године 1866. забележено је 11 писмених становника, док их је укупно било 893;¹⁸ 1874. број је порастао на 44 од укупно 969 житеља;¹⁹ 1884. било их је 87 од укупно 1178;²⁰ према попису

¹¹ По одлуци Министарства просвете од 9. априла 1926. године, школски срески надзорници морали су да обилазе све школе у својим срезovima бар два пута годишње. – „Свим просветним одељењима (у Србији, Црној Гори и Војводини)“, *Просветни гласник* година XLII, број 6 (јун 1926): 169–170.

¹² Ђурашиновић, Нав. дело: 63.

¹³ Ахмед С. Аличић, *Турски катастарски пописи неких пограничних Србије XV и XVI век, II књига* (Чачак: Међуопштински историјски архив Чачак, 1985), 76–77.

¹⁴ *Поменик манастира Раче*, приредио Томислав Јовановић (Бајина Башта: Рачанска фондација, 2005), 446, 476.

¹⁵ Први попис обављен је по разграничењу између Османског царства и Хабзбуршке монархије 1718. године – Душан Пантелић, „Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира“, *Споменик САН ХСВИ* (1948): 27; следећи попис обављен је 1730. године. – Душан Ј. Поповић, *Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718–1739)* (Београд: Српска књижевна задруга, 1950), 70.

¹⁶ Димитрије Руварац, „Митрополија београдска око 1735. године“, *Споменик СКА XLII* (1905): 151–171; 171–197; 197–200; 201–203; Недељко Радосављевић, „Ваљевска епископија у 'Извештењу' из 1735. године“, *Гласник Историјског архива Ваљево* 31 (1997): 37–51; Јелена Глушац, „Прилог познавању старе цркве у Осечини“, *Зборник Машице српске за историју* 107 (2023): 49–64.

¹⁷ Јелена Глушац, *Стара црква Вазнесења Господње у Осечини* (Осечина: Народна библиотека „Осечина“, 2024), 120–158.

¹⁸ *Попис људства Србије у години 1866–ој. Државопис Србије, III свеска* (Београд: Књажевско–српска печатња, 1869), 54.

¹⁹ *Попис људства Србије у месецу децембру 1874. године. Државопис Србије, IX свеска* (Београд: Књажевско–српска печатња, 1879), 24–27.

²⁰ *Попис људства у Краљевини Србији 1884. године. Државопис Србије, XVI свеска* (Београд: Краљевско–српска државна штампарија, 1889), 22–23.

из 1890. од 1357 становника, тек су 82 била писмена; 1895. описмењено је 180 грађана, а било их је 1331;²¹ попис 1900. године бележи 164 писмена на узорку од 1317 становника.²² Пописи из 1905, 1910, 1916. и 1921. нису бележили ове податке по општинама.²³ Године 1931. у Подгорском срезу, од 27.285 становника тек је једна четвртина била писмена.²⁴ Такви статистички подаци указивали су на неопходност озбиљног рада на просвећивању народа.

У јесен 1922. године основано је Друштво за народно просвећивање у Ваљевоу, које је одржавало редовна предавања са различитим темама како у самој вароши, тако и у околним местима.²⁵ Предавачи су били учитељи, свештеници, лекари и стручњаци из различитих области. Друштво је 1. јануара 1923. године покренуло лист *Народни учишћел*, „у жељи да се приближи што више сељаку, селу, да књига са поуком стигне и у најзабаченију колебу“.²⁶ Према речима „носилаца“ народног просвећивања у ваљевском крају, „оно је тражило много напора, апостолску преданост послу, самарићанску болећивост, велику активност и веру у успех и победу“. Иако је прошло неколико година од завршетка Првог светског рата, његове тешке последице у спрези са доминантним занимањем и процентом неписменог становништва Ваљевског округа, односно Подгорског среза, нису одвратиле појединце и установе од прегалаштва и напора за повратком друштвене и економске равнотеже.

Познат је податак да је прва основна школа у Осечини током Првог српског устанка радила континуирано, од 1808. до 1813,²⁷ а са краћим прекидима до шездесетих година 19. века. Из 1863. године потиче последњи извештај локалног учитеља о веома лошем стању школске зграде, која је била на прагу урушавања, а није поседовала ни адекватна наставна средства.²⁸ У наредном периоду изграђена је нова школа, неколико стотина метара од старе. Имала је три учионице, стан са четири просторије за учитеља и просторијом за служитеља.²⁹ У једном од извештаја школских средских власти за ваљевски округ из 1902. године наведено је тек неколико добро опремљених школа, а једна од најбољих била је осечанска.³⁰ Током Првог светског рата служила је као привремена болница за смештај рањеника, а претрпела је велика оштећења.³¹ Укупна вредност штете процењена је на 8041 динар.³² У попису оштећења налазе се школска библиотека, намештај, наставна средства, разни предмети, прозори са окнима, врата, зидови, подови, и друго. Школска библиотека поседовала је следеће серијске публикације (од почетка њиховог излажења до 1914. године): *Гласник Српској ученој друштва, Дело, Књижевни гласник,*

²¹ *Статистика Краљевине Србије. Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1895. године, први део* (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1898), 14–17.

²² *Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1900. године, први део* (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1908), 56, 60.

²³ *Прелиминарни резултати пописа становништва и домаће стоке у Краљевини Србији 31. децембра 1905 године* (Београд: Управа Државне Статистике, 1906); *Прелиминарни резултати пописа становништва и домаће стоке у Краљевини Србији 31. децембра 1910. године, књига прва* (Београд: Управа Државне статистике 1911); Љубодраг Поповић, „Попис становништва Ваљевског округа у I светском рату“, *Гласник ИАВ* 34 (2000): 159–170; *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31 јануара 1921 год* (Сарајево: Државна штампарија, 1932).

²⁴ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, knjiga III. Prisutno stanovništvo, po pismenosti i starosti* (Београд: Државна штампарија, 1938), 29.

²⁵ „О досадашњем раду Друштва за Народну Просвећивање у Ваљевоу и Области I“, *Глас Ваљева* година I, број 8 (19. август 1928): [2].

²⁶ Исто, година I, број 9 (26. август 1928): [2].

²⁷ Марија Исаиловић, *Основне школе у ваљевском крају 1804–1918* (Ваљево: Народни музеј Ваљево, 1985), 48.

²⁸ Исаиловић, Нав. дело, 245.

²⁹ Исто, 357.

³⁰ Као најбоље опремљене, поред осечанске школе наводе се Девојачка школа у Ваљевоу, затим школе у Дрену, Каменици, Бранковини, Обреновцу, Мионици и Доњој Топлици. – Љубомир Протић, „Наше народно просвећивање у шк. 1901–2 години“, *Просветни гласник* година XXIII, број 9 (септембар 1902): 316.

³¹ Глушац, *Стара црква Вазнесења Господњеј у Осечини*, 23–24.

³² Момчило Исић, „Ратна штета школа у Ваљевском округу за време Првог светског рата“, *Гласник ИАВ* 41 (2007): 184–185.

Глушац Ј. „Прилог познавању рада народне књижнице и читаонице у Осечини од 1924. до 1940“, 56–66

Учиишељ, издања „Српске књижевне задруге“, Просветни гласник, Насџавник, Просветџа, Народно здравље и Босанска вила. У списку је наведено да су уништене педагошке и друге књиге у вредности од 3000 динара.³³ До оснивања Народне књижнице и читаонице у Осечини, основна школа са својом вредном библиотеком имала је највећи значај у народном просвећивању и културном развоју.

Оснивање и рад народне књижнице и читаонице у Осечини

Прва народна књижница и читаоница у Осечини основана је 23. јануара 1924. године одобрењем Министарства просвете „О. н. бр. 579“.³⁴ Бројала је 38 чланова и имала је позоришну секцију „Дечије мало позориште“. Радилa је до 1. јула 1926, када је њен фонд предат осечанској основној школи на чување. Документи из периода формирања и двогодишњег рада нису остали сачувани. Подаци о томе исписани су десетак година касније, када је осечанска Народна књижница обновљена заслугом локалног учитеља Будимира Николића. У извештају о броју и стању народних књижница и читаоница из 15. августа 1933, школски надзорник за Подгорски срез навео их је шест: у Оглађеновцу, Голој Глави, Лопатњу, Осечини, Причевићу и Горњој Буковици.³⁵ За установе у Лопатњу и Осечини истакао је да нису активне због слабог интересовања и неплаћања улога, док је за горњобуковичу забележио да не ради из више разлога. Према истом документу, 10. августа 1930. године Министарство просвете одобрило је правила актом „О. н. бр. 25710“, пописано је 79 чланова, пет добротвора и 144 књиге у вредности од 1000 динара.

Обнова осечанске књижнице и читаонице, као и позоришне секције, почела је новембра 1933. године. Иницијатор је био учитељ Будимир Николић.³⁶ На челу осечанске Народне књижнице и читаонице Николић се налазио све до њеног привременог укидања по избијању Другог светског рата. Преко начелства Подгорског среза у Ваљевској Каменици и Дринске банске управе у Сарајеву, он је Министарству просвете у Београду упутио молбу за одобрење правила од 19. марта 1934. године.³⁷ У овој молби, Николић је истакао учинак од тренутка када се почело са обновом новембра 1933. Народна књижница и читаоница је преузела од школе део сачуваног фонда старе књижнице (150 примерака књига), бројала је 82 члана, а по угледу на некадашње „Дечије мало позориште“ формирана је нова позоришна секција. Такође, управник је замолио Министарство за поклон нових наслова, као и да се у раду примењују правила одобрена 1924. године. Истакао је да Народна књижница и читаоница није радила од укидања 1926, иако је имала одобрена нова правила из 1930. Може се претпоставити да је те године упућен предлог за обновом, међутим, сачувани извори не пружају било какве детаљније податке. Званично одобрење рада Народне књижнице и читаонице у Осечини потписао је начелник Одсека за народно просвећивање Ратко Пенезић 16. маја 1934. године.³⁸

Народна књижница и читаоница налазила се у изнајмљеном простору и радила је у две смене: пре подне између 10 и 13 часова и после подне од 16 до 19. Имала је свој штамбил са плавим отиском, у облику пуног елиптичног ваљка са издуженом основом. На њему се у првом реду налазио натпис ћириличног писма писан великим штампаним словима: Народна књижница

³³ Исто: 185.

³⁴ АЈ, 66-303-521, Народне књижнице и читаонице (Ми – О), Извештај о оснивању Народне књижнице и читаонице у Осечини – Министарству просвете, 19. март 1934.

³⁵ АЈ, 66-264-507, Извештаји банских управа о културно-просветним друштвима и установама 1933. године, документ бр. 6902, 15. август 1933. године.

³⁶ На службу у осечанску школу постављен је одлуком Министарства просвете О. н. бр. 17744 18. марта 1933. године. – „Премештаји“, *Просветни гласник* година XLIX, број 4 (април 1933): 437.

³⁷ АЈ, 66-303-521, Извештај о оснивању Народне књижнице и читаонице у Осечини – Министарству просвете, одељењу за народно просвећивање, 19. март 1934. године.

³⁸ АЈ, 66-303-521, документ бр. 15659, 16. мај 1934. године.

и читаоница; у средини се налазио простор за упис деловодног броја; у доњем реду налазио се натпис омеђен дугим средњим цртама, такође писан великим штампаним словима: – у Осечини –. Штамбиљ је коришћен за завођење примљених, послатих и интерних докумената.

Први извештај о годишњем раду за 1934, управа осечанске Народне књижнице и читаонице је упутила 26. фебруара 1935. године.³⁹ Управник Николић је приложио свој извештај, годишњи рачун и једну молбу Министарству финансија. Током 1934. године уписана су 43 нова члана, а укупно их је било 125. Сви су редовно читали, судећи по забележеним подацима – на месечном нивоу је издавано између 140 и 170 књига. Прибављено је 60 нових књига, куповани су дневни листови (по два примерка) и по један недељни часопис. Позоришна секција је извела девет позоришних представа у Осечини, Пецкој и Крупњу. На захтев омладине, основана је тамбурашка секција, која била успешна као и позоришна. Оне су имале за циљ да пригодним програмом просвећују становништво, односно да се „за време беспослице народ не одаје неморалу“.⁴⁰ Финансирале су се продајом карата, улозима чланова и прилозима добротвора.

Годишњи рачун прихода и расхода за 1934. годину начинио је благајник Крста Веселиновић, по занимању трговац.⁴¹ Књижница је имала приходе од улога редовних чланова (952 динара), добровољних прилога чланова (1070) и појединаца (50), као и од приредби, забава и концерата (2338,50). Расходи су се односили на куповину књига (437,50), дневних листова и недељних часописа (364). У веће трошкове су спадали кирија за локал (960), куповина намештаја и канцеларијског материјала (480), огрева и осветљења (450). За приредбе, забаве и концерте, укључујући и државне таксе, издвојено је 1456, а за одржавање хигијене локала 40 динара. У нову буџетску годину књижница је ушла са 223 динара. Поред благајника, годишњи рачун су потписали управник, чланови управног одбора⁴² и чланови надзорног одбора.

Према годишњем извештају за 1935, делатности Народне књижнице и читаонице биле су задовољавајуће, али отежане због материјалне оскудице.⁴³ Иако је бројала 130 чланова (пет више у односу на прошлу годину), око 80 није измирило чланарине. То је оштетило читаоницу за 821 динар. Разлог неплаћања, како управник Николић наводи, није био немар, већ стварна немаштина. Многим члановима једини приход долазио је од шљива, које су биле у лошем роду те године.⁴⁴ Уписано је 17 нових чланова. Од приредби које су изводиле позоришна и тамбурашка секција надокнадио се мањак од чланарина. Позоришна секција је извела пет нових представа. Слично претходној години, чланови су у просеку читали између 17 и 19 књига годишње. Укупан приход осечанске Народне књижнице и читаонице износио је 2749,50 динара. Највећи прилив је долазио од позоришних представа и забава (2070,50), а од уписнина и чланарина скупљено је свега 679 динара. Укупан расход износио је 2728,50 динара (2116 за закуп локала, огрев и одржавање, а 612,50 за набавку књига). Извештај о годишњем раду током 1935. начињен је 12. јануара 1936. године. Прегледао га је начелник Одсека за народно просвећивање Ратко Пенезић и оценио га задовољавајућим 3. јуна 1936. године.⁴⁵

³⁹ АЈ, 66-303-521, Народна књижница и читаоница у Осечини, срез Подгорски, бановина Дринска, Извештај о раду у прошлој (1934) години – Министарству просвете, одељењу за народно просвећивање, 26. фебруар 1935. године.

⁴⁰ АЈ, 66-2291-2158, Певачко-музичка друштва (А – Ж).

⁴¹ АЈ, 66-303-521, Народна књижница и читаоница у Осечини, срез Подгорски, бановина Дринска, Годишњи рачун за 1934. годину – Министарству просвете, одељењу за народно просвећивање, 27. јануар 1935. године.

⁴² Један од чланова управног одбора током 1935. и почетком 1936. године био је свештеник Милорад Ж. Јовановић. Решењем шабачког епископа Михаила Урошевића од 26. децембра 1932. године постављен је за привременог пароха осечанске парохије. Током краткотрајне службе у Осечини покренуо је веома важну иницијативу, организујући Одбор за подизање нове цркве у овом месту. – *Лейопис цркве осечанске, књига 1*, 9; *Глас Цркве* година X, број 11–12 (новембар-децембар 1932): 264; Глушац, *Стара црква Вазнесења Господњег у Осечини*, 108.

⁴³ АЈ, 66-303-521, Народна књижница и читаоница у Осечини, срез Подгорски, бановина Дринска, Извештај о раду у прошлој (1935) години – Министарству просвете, одељењу за народно просвећивање, 3. март 1936. године.

⁴⁴ „Допис из Осечине“, *Глас Ваљева* година VIII, број 41 (13. октобар 1935): [4].

⁴⁵ АЈ-66-303-521, документ П. бр. 10998, 3. јул 1936. године.

Током 1936. године Народна књижница и читаоница у Осечини наставила је успешно половање.⁴⁶ У годишњем извештају наглашено је да су њени чланови озбиљно схватили потребу установе и били веома ангажовани. Крајем 1936. управа је основала фонд за подизање Просветног дома. У тренутку слања годишњег извештаја, он је располагао сумом од 897,75 динара. Позоришна секција одиграла је девет представа, од којих су посебно запажене биле *Девојачка клешва* Љубомира Петровића Љубинка и *Сумњиво лице* Бранислава Нушића. Благајник Милан Јанковић приложио је годишњи рачун.⁴⁷ Приход је остварен од чланарина и уписнина (966 динара), забава и концерата (1082) и других мањих прилога (141). Књижница је највише улагала у плаћање закупа локала (1020), куповину књига и новина (555), отплату тамбура (377) и друге трошкове (237). Дуг књижарници Геце Кона за наручене књиге износио је 1200 динара.

Крајем новембра 1936. године, управа је проследила молбу Одсеку за народно просвећивање поводом скупљања прилога за изградњу Просветног дома:⁴⁸ „управа књижнице ће молити установе, удружења и појединце ван Осечине за учешће у прилозима. На првом месту, књижница ће послати штампане обрасце среским учитељским друштвима. Новчана средства добијена добровољним прилозима биће искључиво коришћена за градњу Просветног дома, а не за друге потребе књижнице и читаонице“.⁴⁹ Поред управника, молбу су потписали секретар и четири члана осечанске књижнице. Начелник Одсека за народно просвећивање упутио је 19. децембра 1936. године следећи одговор: „Уколико жели одобрење за скупљање прилога, треба да се изјасни да ли жели да скупља прилоге од службеника ресора Министарства просвете и по којим установама, или пак жели да скупља прилоге од ученика, у којој врсти школа и на којој територији“.⁵⁰

Стога, 4. јануара 1937. приложено је тражено објашњење са молбом, као прилог претходном акту. Молба се односила на прикупљање добровољних прилога од: свих среских учитељских друштава путем засебног штампаног обрасца; појединаца ван Осечине „који су наклоњени овим циљевима“; чиновника Министарства просвете и Краљевске банске управе Дринске бановине.⁵¹ Министар просвете Добривоје Стошовић одобрио је захтеве молбе 27. маја 1937.⁵² Изричито је забранио је да се новац за ту сврху узима од ученика по школама.

Рад осечанске књижнице и читаонице остао је запажен у дневној локалној штампи. У кратком чланку под насловом „Књижница и читаоница у Осечини“, који је објављен у *Ваљевском тласу* 18. априла 1937. године, истакнуто је да ова установа и поред врло великих материјалних тешкоћа, успева да истраје и ради.⁵³ Њена управа и неколицина чланова били су веома посвећени у спровођењу различитих културно-просветних програма у месту и околини. Приход са тих дешавања брижљиво је чуван за подизање Просветног дома. Прикупљање материјалних средстава за куповину књига истакнуто је као један од проблема у раду књижнице. Општинска управа у Осечини обезбедила је, препоруком председника општине Александра Марковића, помоћ од 1000 динара из свог буџета. Аутор новинског чланка изразио је наду „да ће се наћи људи који умеју да цене значај и важност ове установе, а којима материјална средства допуштају, јер ова установа обавља своју узвишену културну мисију у целом крају“.⁵⁴

⁴⁶ АЈ-66-303-521, Народна књижница и читаоница у Осечини, срез Подгорски, бановина Дринска, Извештај о раду у 1936. години – Министарству просвете, одељењу за народно просвећивање, 8. март 1937. године.

⁴⁷ АЈ-66-303-521, Народна књижница и читаоница у Осечини, срез Подгорски, бановина Дринска, Годишњи рачун за 1936. годину – Министарству просвете, одељењу за народно просвећивање.

⁴⁸ АЈ-66-303-521, Народна књижница и читаоница у Осечини – Начелству среза Подгорског, документ бр. 155, 22. новембар 1936. године.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ АЈ, 66-303-521, Министарство просвете, Опште одељење – Краљевској банској управи, Просветном одељењу, 19. децембар 1936. године.

⁵¹ АЈ, 66-303-521, Прилог уз молбу – Министарству просвете, 4. јануар 1937. године.

⁵² АЈ, 66-303-521, Министарство просвете Краљевине Југославије, документ П. бр. 4066, 27. мај 1937. године.

⁵³ „Књижница и читаоница у Осечини“, *Ваљевски тлас* година I, број 9 (18. април 1937): [2].

⁵⁴ Исто.

Извештај осечанске Народне књижнице и читаонице за 1938. годину није сачуван у документима Министарства просвете. Надлежне институције су на уобичајен начин обавештене о активностима током 1939.⁵⁵ Управник Николић нагласио је да су чланови током заседања годишње скупштине оценили рад установе веома успешно, посебно по питању повећања средстава фонда за подизање Просветног дома. Као и претходних година, позоришна и тамбурашка секција биле су запажене са извођењем позоришних представа – пет у Осечини и три у Ваљевској Каменици и Пецкој. Уз писани извештај приложен је и годишњи рачун.⁵⁶ Укупан приход (3738,50) чинила су средства фонда за подизање Просветног дома положена на штедну књижицу при Поштанској штедионици (1262 динара), готовина из претходне године (1132,50), чланарине (708), продаја улазница од приредби (614) и штампе (22). Укупан расход износио је 2442,50 динара, а највећи трошкови били су закуп локала (720), куповина књига и часописа (120), новина (265), као и одржавање просторија (176). За уложени труд око скупљања прилога за фонд на име Чедомира Павловића издвојено је 15 динара. Део новца пренетог за следећу годину положен је на штедну књижицу, а део је задржан у готовини. Годишњи рачун су прегледали и потписали управник, чланови управног и надзорног одбора и секретар. За разлику од претходних, овај рачун је попуњен на посебном обрасцу за годишње рачуне (образац Љ). Извештаје из 1939. прегледао је начелник Одсека за народно просвећивање.⁵⁷ Ово је последњи сачувани извештај о раду осечанске Народне књижнице и читаонице. Немачка 342. пешадијска дивизија спалила је и потпуно уништила Народну књижницу и читаоницу у Осечини октобра 1941. године.⁵⁸ Обновљена је током 1953. године, под називом Народна књижница и читаоница „Петар Враголић“.⁵⁹

У Подгорском срезу, поред осечанске, у међуратном периоду биле су активне народне књижнице и читаонице у Оглађеновцу, Горњој Буковици и Миличиници. Оглађеновачка Народна књижница и читаоница је основана залагањем локалног учитеља Миодрага Јевтића 1932. године.⁶⁰ Током 1933. Министарство просвете помогло је установи са 20 примерака књига.⁶¹ Следеће године фонд је обogaћен набавком 141 књиге од којих је део купљен, а део добијен од Краљевске банске управе Дринске бановине, Српске краљевске академије, Британско-библијског друштва и од неколико појединаца.⁶² Речима управника Јевтића, „књиге уметничко-књижевних вредности се нису никако читале“. Интересовања читалаца била су усмерена на литературу о српским историјским личностима и догађајима, на приповетке, народну прозу и поезију. Оглађеновачка Народна књижница и читаоница је одржавала предавања која су била посвећена важности просвећивања, заразним болестима и важним годишњим догађајима. Извођене су представе и концерти. Како није набављала дневне листове, њен управник је давао на располагање корисницима оне листове које је лично куповао: *Полиџику*, *Време* и *Штампу*.⁶³ Број чланова је варирао из године у годину. Њихове чланарине су формиране према статусу: на месечном нивоу, редовни чланови су издвајали 0, 50 динара, сиромашни и млађи од 16 година 0, 25, утемељивачи 50, а добротвори су давали 100.⁶⁴

⁵⁵ АЈ, 66-2496-2316, Извештаји о раду банских управа. Извештаји о раду народних књижница и читаоница у Дринској бановини 1940. Сарајево. Народна књижница и читаоница у Осечини, срез Подгорски, бановина Дринска, Извештај о раду у 1939. години – Министарству просвете, Одељењу за народно просвећивање, 15. фебруар 1940. године.

⁵⁶ АЈ, 66-2496-2316, Народна књижница и читаоница у Осечини, срез Подгорски, бановина Дринска, Годишњи рачун за 1939. годину – Министарству просвете, Одељењу за народно просвећивање, 21. јануар 1940. године.

⁵⁷ АЈ, 66-2496-2316, документ П. бр. 1864, 18. март 1940. године.

⁵⁸ *Лешојис цркве осечанске, књига 1*, 29–30.

⁵⁹ „Кратке вести из земље“, *Борба* година XIX, број 20 (25. јануар 1954): [4].

⁶⁰ АЈ, 66-264-507, документ бр. 6902, 15. август 1933. године; АЈ, 66-303-521, Оглађеновачка Народна књижница и читаоница – Министарству просвете, 26. март 1933. године.

⁶¹ АЈ, 66-303-521, документ О. н. бр. 25800, 19. април 1933. године.

⁶² АЈ, 66-303-521, Оглађеновачка Народна књижница и читаоница, Извештај о раду, 31. децембар 1934. године.

⁶³ Исто.

⁶⁴ АЈ, 66-303-521, Оглађеновачка Народна књижница и читаоница, Записник III редовне скупштине, 13. јануар 1935. године.

Народна књижница и читаоница у Горњој Буковици обновљена је 11. фебруара 1938. године.⁶⁵ Из годишњег извештаја за 1939. сазнаје се да је имала проблеме у раду због слабог интересовања чланова. „Пољски радови у пролеће, лето и јесен, мутна међународна ситуација и непрекидан бојазан од рата, као и елементарна непогода која је у два маха направила пустош у селу“ одвраћали су пажњу народу од читања.⁶⁶ Књиге су куповали или су их поклањали појединци и институције попут Српске краљевске академије. Имала је дечију позоришну секцију.

Народна књижница и читаоница „Браћа Недић“ у Миличиници добила је од Министарства просвете одобрење правила 10. септембра 1920. године.⁶⁷ Међутим, први подаци о њеном пословању датирају из марта 1939, када је основана скупштина. Управник је био учитељ Видоје Марковић. Неколико месеци се чекало са почетком рада, из више разлога. Пре свега, није постојала адекватна просторија у којој би била смештена, а ни довољно материјалних и других средстава за њено функционисање. Из записника са прве годишње скупштине, одржане 17. марта 1940. године, уочава се изузетан напор њених чланова да сеоска књижница отпочне са радом. Свештеник Данило Новоселац, који је био члан управног одбора, понудио је просторију у згради црквене општине без плаћања закупа. Други чланови су издвојили своје књиге и часописе, као и дрвену грађу за прављење клупа и столова. Заједничко деловање учитеља и свештеника забележено је у селу Читлуку у Азбуковачком срезу, где је књижница била смештена при црквеном дому.⁶⁸ Остале активности Народне књижнице и читаонице „Браћа Недић“ нису познате.

Закључак

Народна књижница и читаоница у Осечини основана је 1924. и радила је наредне две године. Обновљена је трудом учитеља Будимира Николића крајем 1933. године, а званично одобрење Министарства просвете уследило је 16. маја 1934. Њен рад до 1940. године може се пратити на основу сачуване кореспонденције са Министарством просвете, која се, према правилима, водила преко среског начелства и Дринске банске управе. Овај корпус извора чине годишњи извештаји о раду и финансијама, разне молбе и друге преписке. На редовним годишњим скупштинама, управни и надзорни одбор Народне књижнице и читаонице у Осечини одлучивао је о њеном пословању, задацима, трошковима, организовању културних програма, набавци књига и скупљању прилога. Била је смештена у локалу за који је плаћала закуп, што је био један од највећих годишњих издатака. Највиши приходи били су од улазница за представе и концерте, које су изводиле позоришна и тамбурашка секција. Проблеми са којима се сусретала били су уобичајени као и код других народних књижница и читаоница у околини, у Оглађеновцу, Горњој Буковици и Миличиници. Односили су се на недостатак материјалних средстава за подизање сопствене зграде, куповину књига и трошкове одржавања просторија. Чланови често нису били у могућности да редовно плаћају чланарину, која је чинила значајан део буџета. Плаћање чланарине и добровољни прилози зависили су од општег стања, које у ваљевској Подгорини није било на завидном нивоу у овом периоду. Друштво је и даље осећало тешке последице претходног рата. Честе су биле елементарне непогоде, које су уништавале приносе и односиле путеве. Међународна криза је наслућивала још тежа времена. И поред тога, становници Осечине су током тридесетих година 20. века успели да сопственим материјалним средствима и радом подигну неколико значајних институција за једну средину, а једна од њих била је Народна књижница са читаоницом.

⁶⁵ АЈ, 66-2496-2316, Годишњи извештај о раду управног одбора Народне књижнице и читаонице у Горњој Буковици, 14. јануар 1940.

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ АЈ, 66-2496-2316, Записник са I годишње скупштине Народне књижнице и читаонице „Браћа Недић“ из Миличинице, 17. март 1940.

⁶⁸ Љ. Протић, „Књижнице и читаонице за народ“: 325.

Литература и извори:

1. Aličić, Ahmed S. *Turski katastarski popisi nekih područja zapadne Srbije XV i XVI vek, II knjiga*. Čačak: Međuopštinski istorijski arhiv Čačak, 1985.
2. Arhiv Jugoslavije, fond Ministarstava prosvete Kraljevine Jugoslavije (AJ), 66-262-504 Zbornik raspisa Ministarstva prosvete o radu na narodnom prosvjećivanju i pravila narodnih knjižnica i čitaonica; AJ, 66-303-521 Narodne knjižnice i čitaonice (Mi – O); AJ, 66-264-507 Izveštaji banskih uprava o kulturno-prosvetnim društvima i ustanovama 1933. godine; AJ, 66-2291-2158 Pevačko-muzička društva (A – Ž); AJ, 66-2496-2316, Izveštaji o radu banskih uprava. Izveštaji o radu narodnih knjižnica i čitaonica u Drinskoj banovini 1940. Sarajevo.
3. *Glas Crkve* godina X, broj 11–12 (novembar–decembar 1932): 264.
4. Glušaц, Jelena. „Prilog poznavanju stare crkve u Osečini“. *Zbornik Matice srpske za istoriju* 107 (2023): 49–64.
5. Glušaц Jelena. *Stara crkva Vaznesenja Gospodnjeg u Osečini*. Osečina: Narodna biblioteka „Osečina“, 2024.
6. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921 god.* Sarajevo: Državna štamparija, 1932.
7. *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, knjiga III. Prisutno stanovništvo, po pismenosti i starosti*. Beograd: Državna štamparija, 1938.
8. „Dopis iz Osečine“. *Glas Valjeva* godina VIII, broj 41 (13. oktobar 1935): [4].
9. Đurašinović, Biljana M. „Narodne knjižnice i čitaonice kao oblik javnog bibliotekarstva u Srbiji od 1918. do 1941. godine“. *Čitalište* 31 (2017): 62–70.
10. Isailović, Marija. *Osnovne škole u valjevskom kraju 1804–1918*. Valjevo: Narodni muzej Valjevo, 1985.
11. Isić, Momčilo. „Ratna šteta škola u Valjevskom okrugu za vreme Prvog svetskog rata“. *Glasnik Istorijiskog arhiva Valjevo* 41 (2007): 163–193.
12. „Knjižnica i čitaonica u Osečini“. *Valjevski glas* godina I, broj 9 (18. april 1937): [2].
13. „Kraljevskim banskim upravama za prosvetna odeljenja i školskim nadzornicima na području Uprave grada Beograda“. *Prosvetni glasnik* godina XLVIII, broj 1 (januar 1932): 139–141.
14. „Kratke vesti iz zemlje“. *Borba* godina XIX, broj 20 (25. januar 1954): [4].
15. *Letopis crkve osečanske*, knjiga 1. (knjiga je u rukopisu i čuva se u crkvi Vaznesenja Gospodnjeg u Osečini).
16. „Oblasnim i sreskim školskim nadzornicima“. *Prosvetni glasnik* godina XLII, broj 1 i 2 (1926): 13–14.
17. „O dosadašnjem radu Društva za Narodno Prosvjećivanje u Valjevu i Oblasti I“. *Glas Valjeva* godina I, broj 8 (19. avgust 1928): [2].
18. „O dosadašnjem radu Društva za Narodno Prosvjećivanje u Valjevu i Oblasti II“. *Glas Valjeva* godina I, broj 9 (26. avgust 1928): [2].
19. Pantelić Dušan. „Popis pograničnih nahija Srbije posle Požarevačkog mira“. *Spomenik SAN XCVI* (1948): 1–50.
20. *Pomenik manastira Rače*. Priredio Tomislav Jovanović. Bajina Bašta: Račanska fondacija, 2005.
21. *Popis ljudstva Srbije u godini 1866–oj. Državopis Srbije, III sveska*. Beograd: Knjaževsko-srpska pečatnja, 1869.
22. *Popis ljudstva Srbije u mesecu dekembru 1874. godine. Državopis Srbije, IX sveska*. Beograd: Knjaževsko-srpska pečatnja, 1879.
23. *Popis ljudstva u Kraljevini Srbiji 1884. godine. Državopis Srbije, XVI sveska*. Beograd: Kraljevsko-srpska državna štamparija, 1889.
24. *Popis stanovništva u Kraljevini Srbiji 31. decembra 1900. godine, prvi deo*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1908.
25. Popović, Dušan J. *Srbija i Beograd od Požarevačkog do Beogradskog mira (1718–1739)*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1950.
26. Popović, Ljubodrag. „Popis stanovništva Valjevskog okruga u I svetskom ratu“. *Glasnik Istorijiskog arhiva Valjevo* 34 (2000): 159–170.

Глушац Ј. „Прилог познавању рада народне књижнице и читаонице у Осечини од 1924. до 1940“, 56–66

27. „Pravila o narodnim knjižnicama sa čitaonicama“. *Prosvetni glasnik* godina XXV, broj 2 (novembar 1904): 531–534.
28. „Premeštaji“. *Prosvetni glasnik* godina XLIX, broj 4 (april 1933): 429–431.
29. *Prethodni rezultati Popisa stanovništva i domaće stoke u Kraljevini Srbiji 31. decembra 1905 godine*. Beograd: Uprava Državne Statistike, 1906.
30. *Prethodni rezultati Popisa stanovništva i domaće stoke u Kraljevini Srbiji 31. dekembra 1910. godine, knjiga peta*. Beograd: Uprava Državne statistike 1911.
31. Protić, Ljubomir „Knjižnice i čitaonice za narod“. *Prosvetni glasnik* godina XXXVIII, broj 6 (jun 1921): 321–326.
32. Protić Ljubomir. „Naše narodno prosvetivnje u šk. 1901–2 godini“. *Prosvetni glasnik* godina XXIII, broj 9 (septembar 1902): 303–327.
33. Radosavljević, Nedeljko. „Valjevka episkopija u 'Izveštenju' iz 1735. godine“. *Glasnik Istorijskog arhiva Valjevo* 31 (1997): 37–51.
34. Ruvarac, Dimitrije. „Mitropolija beogradska oko 1735. godine“. *Spomenik SKA* XLII (1905): 101–204.
35. „Svim prosvetnim odeljenjima (u Srbiji, Crnoj Gori i Vojvodini)“. *Prosvetni glasnik* godina XLII, broj 6 (jun 1926): 169–170.
36. *Statistika Kraljevine Srbije. Popis stanovništva u Kraljevini Srbiji 31. decembra 1895. godine, prvi deo*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1898.
37. „Uredba o uređenju Ministarstva prosvete“. *Prosvetni glasnik* godina XLV, broj 8 (avgust 1929): 587–604.

A Contribution to Knowing the Work of the Community Library and Reading Room in Osečina from 1924 to 1940 – on the Occasion of the Centennial Jubilee

Summary

The Community library and reading room in Osečina was founded in 1924 and operated for the next two years. It was restored thanks to the effort of the teacher Budimir Nikolić at the end of 1933, and the official approval of the Ministry of Education followed on May 16, 1934. Its work until 1940 can be traced based on preserved correspondence with the Ministry of Education, which, according to the rules, was conducted through the district office of Podgorina and Drina Banovina administration. Most community libraries and reading rooms in Serbia were established in the period between the two world wars. This corpus of sources contains annual reports on work, finances, various petitions, and other correspondence. The premise of the library was under lease, and it was the biggest annual expense. The highest incomes were from tickets for performances and concerts, which were performed by the theater and tambourine sections. The problems it encountered were common to other community libraries and reading rooms in the district, in Ogladenovac, Gornja Bukovica and Miličnica. They referred to the lack of material resources for the construction of their buildings, for the purchase of books and the costs of maintaining the premises. Often, members were unable to regularly pay membership fees, which were a significant part of the budget. Payment of membership fees and voluntary contributions depended on the general situation, which was not on enviable level in Podgorina in this period. Despite the crisis, during the 1930ies, residents of Osečina managed to exploit their material resources and work to build several institutions important for the community. One of them was the Community Library and reading room.

The German 342nd Infantry Division burned down and destroyed the Community Library and reading room in Osečina in October 1941. It was renovated in 1953 under the name Public Library and reading room „Petar Vragolić“.

Keywords: Community library and reading room, Osečina, „1924-1940“, Ministry of Education, Department for Public Enlightenment, teacher Budimir Nikolić, Gornja Bukovica, Ogladenovac, Miličnica

Примљено: 19. фебруара 2024.
Исправке рукописа: 8. марта 2024.
Прихваћено за објављивање: 12. марта 2024.